

УДК 94(477+438+474)(091)«1991/2004»:321.01

DOI <https://doi.org/10.33402/up.2026-20-08>**Юрій ВОЙТЕНКО**

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та журналістики
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3782-5471>
e-mail: Polistnicht@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ, ПОЛЬЩІ ТА КРАЇНАХ БАЛТІЇ (1991–2004): КОМПАРАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

У статті здійснено порівняльний аналіз державотворчого поступу в площині інститутів політичної системи в Україні, Польщі та країнах Балтії. У дослідженні проведено методологічне зіставлення головних маркерів кожної інституції у межах політичної системи з виокремленням спільних та відмінних рис у зазначених державах. Такий підхід у формі вертикального й горизонтального порівняння інститутів політичних систем дав можливість простежити особливості внутрішньої складової державотворення у вказаних країнах. Головними маркерами цієї внутрішньої складової державотворення стали інститути: президента, парламенту, уряду, судів та окремо – конституційстворення. Взятий на озброєння широкий формат такого охоплення інституційності досліджуваних держав дав змогу розглянути специфіку кожного з них з порівнянням між собою на новітньому етапі державотворення. Це дало підстави для здійснення узагальнення моделей політичних систем у кожній з країн порівняння, а також для висвітлення особливостей кожної з них у період власного державного суверенітету в новітній період.

Порівняльний аналіз інституційного виміру державотворення в Україні, Польщі та країнах Балтії засвідчує ряд особливостей щодо кожного з окреслених складових. Зокрема, специфіка конституційного процесу полягала в тому, що Польща та країни Балтії (за винятком Латвії, яка відновила свою Конституцію міжвоєнного періоду) ухвалювали свої основні закони на всенародних референдумах. Натомість в Україні цей процес відбувався на рівні вищих органів державної влади, супроводжуючись складними пошуками компромісів між лівими та правими політиками в парламенті, а також протистоянням із Президентом.

Особливості президентської моделі полягали в тому, що в Україні, Польщі та Литві цей інститут став всенародно обраним, на відміну від Латвії і Естонії, адже у них глава держави обирається на рівні парламентів. Парламенти в Україні та країнах Балтії є однопалатними, на відміну від двопалатного в Польщі. Обрання ж законодавчого органу в країнах Балтії і Польщі (Сейму) здійснюється за пропорційною виборчою системою (Сенат – за мажоритарною), а в Україні перші дві каденції – мажоритарна, наступні дві – змішана. Формування урядів у Польщі та країнах Балтії залежало від політичної конфігурації у парламентах, а в Україні – від особи Президента.

Ключові слова: Україна, Польща, Литва, Латвія, Естонія, державотворення, політична система, президент, парламент, уряд, суди, конституції.

Розпад соціалістичної системи радянського типу наприкінці ХХ ст. зумовив глибокі політичні, соціально-економічні та інституційні трансформації в країнах Центрально-Східної Європи. Для України, Польщі та держав Балтії період

1991–2004 рр. став етапом формування нових моделей державності, конституційного ладу та політичних інститутів. Етнополітичні трансформації у цих країнах відбувалися за різними траєкторіями, що було зумовлено історичними традиціями, рівнем політичної культури, характером еліт і впливом зовнішнього середовища. Польща та країни Балтії досить швидко інтегрувалися до євроатлантичних структур, тоді як Україна демонструвала досить суперечливу динаміку реформ.

У сучасній історіографії значна увага приділяється проблемам демократичного транзиту, інституційної консолідації та європейської інтеграції постсоціалістичних держав, зокрема центральної та східної Європи. Водночас комплексні порівняльні дослідження інституційного виміру державотворення України, Польщі та країн Балтії залишаються недостатньо розробленими.

Метою статті – здійснити порівняльний аналіз політичних інститутів в Україні, Польщі та країнах Балтії в умовах новітнього періоду державотворення.

Важливе місце в дослідженні трансформаційних процесів посідає саме інституційний підхід, згідно з яким стабільність політичного режиму визначається ефективністю його владних інститутів. Для інституційного порівняння були взяті до уваги незалежні держави Центрально-Східної Європи постсоціалістичного простору, які мають спільні й тяглі історичні взаємини, – Україна, Польща і країни Балтії після 1991 р. Це країни, які протягом попередніх десятиліть перебували під радянським впливом і після деімперіалізації здійснювали власні державотворчі процеси в умовах незалежності, що найбільше проявилось на інституційному рівні, передусім у контексті європейської інтеграції та вступу до ЄС у 2004 р. (Польща та три країни Балтії) та у зв'язку із суспільно-політичними трансформаціями в Україні після Помаранчевої революції (того ж таки 2004 р.).

Одним із важливих рішень влади в новітній період державотворення для зазначених країн стало конституційне будівництво, адже воно лягло в основу їх подальшої інституційної трансформації. Саме в 1990-х рр. у зазначених державах було закладено правові засади функціонування нових політичних систем.

В Україні процес формування конституційної моделі тривав протягом двох парламентських каденцій: першої – 1991–1994 рр. і другої – 1994–1998 рр. Саме друге скликання Верховної Ради разом із новообраним Президентом узгодили й ухвалили новий Основний Закон. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. стало результатом складних політичних компромісів між президентською владою та парламентом (Войтенко, 2023, с. 6). Ухвалена Конституція закріпила принципи суверенітету, поділу влади та правової держави, однак залишила простір для посилення фактичних повноважень вищих представницьких органів у рамках уже узгодженої президентсько-парламентської форми правління.

У Польщі конституційний процес відбувався більш послідовно. Так, у 1992 р. була прийнята т. зв. Мала Конституція, яка врегулювала взаємовідносини між основними органами влади (законодавчою та виконавчою), а також місцевим самоврядуванням (Ріяка, 2006, с. 439). Остаточний текст Конституції Республіки Польща спочатку був ухвалений Національними зборами 2 квітня 1997 р., а вже 25 травня він був затверджений на всенародному референдумі й через три місяці набув чинності (Ріяка, 2006, с. 439–440).

У країнах Балтії конституційне будівництво мало реституційний характер, адже ці держави відновлювали свій статус, а не проголошували новий. Тому потрібно було встановити історичний правовий «місток» новітнього періоду державності з міжвоєнним (доокупаційним). Так, було поновлено конституції балтійських держав із відновленням ними незалежності, а згодом Литва й Естонія ухвалили на референдумах нові конституції у 1992 р. (25 жовтня і 28 червня відповідно). Латвія ж відновила чинність своєї Конституції міжвоєнного періоду (1922 р.) і в такий спосіб засвідчила повне відновлення республіки. Усе це сприяло відновленню історичної тяглості балтійських держав, а також формуванню в них стабільної правової системи, орієнтованої на довоєнні державницькі традиції з їх модернізацією в нових умовах.

Як бачимо, Польща, Литва й Естонія скористалися плебісцитом щодо затвердження власних основних законів, забезпечивши в такий спосіб національним конституціям всенародну підтримку. Латвія повністю відновила свою Конституцію міжвоєнного періоду. В Україні ж такий засіб, як референдум, був використаний Президентом для пришвидшення ухвалення парламентом проєкту Основного Закону після закінчення річної дії Конституційного договору (8 червня 1995 р. – 8 червня 1996 р.) (Литвин, 2007 с. 954), тому до всенародного рішення справа так і не дійшла (хоча у формі політичного тиску Президента на парламент такий референдум був запланований на 25 вересня 1996 р. під час засідання РНБО 26 червня того ж року (Войтенко, 2023, с. 6).

Однією з ключових рис трансформації було створення політичних інститутів, здатних гарантувати стабільність і функціонування демократичної системи влади. У цьому контексті важливо проаналізувати розвиток інститутів президентства, парламенту, уряду та судової влади в Україні, Польщі та країнах Балтії.

Інститут президентства в Україні сформувався як один із центральних політичних інститутів. Ще влітку 1991 р. було створено посаду Президента Української РСР, що стало важливим кроком у побудові нової системи влади (Закон, 1991). Після проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) нова держава успадкувала цей інститут разом зі старою Конституцією 1978 р., а вже 1 грудня 1991 р. провела перші вибори глави держави (перемогу здобув колишній спікер парламенту – Леонід Кравчук). Наступні президентські вибори стали достроковими в 1994 р., за результатами яких другий президент (Леонід Кучма) посідав цей найвищий пост протягом двох подальших п'ятирічних каденцій (1994–2004 рр.).

У Польщі інститут президентства мав місце як у міжвоєнний, так і післявоєнний період – до ухвалення Конституції 1952 р., і остаточно його було відновлено після падіння комуністичного режиму в 1989 р. У рамках нових конституційних положень (т. зв. Малої Конституції 1992 р.) місце президента поступово трансформувалося. Так, президента почали обирати всенародно; він отримав юридично сформульовані повноваження узгоджувати політичний курс із парламентом і урядом, хоча за характером взаємодії така система була ще «напівпрезидентською». Остаточне врегулювання повноважень президента відбулося згідно з Конституцією 1997 р. Так, польське президентство було побудоване на балансі між виконавчою владою і парламентом, що сприяло посиленню демократичних механізмів у

країні. Президентами Республіки в зазначений період були (поспідовно): Войцех Ярузельський, Лех Валенса, Александр Квасневський (останній – двічі поспіль). Формуючи східний вектор зовнішньополітичної стратегії Польщі, керівництво держави насамперед прагнуло гарантувати безпеку своєї держави (Литвин, 2017, с. 520–540).

У країнах Балтії президентські інститути сформувалися в умовах відновлення незалежності й на основі довоєнних політичних традицій. Зокрема, конституції Латвії та Естонії 1992 р. передбачали відносно обмежені повноваження президента порівняно з виконавчою владою та парламентом, що відповідало прагненню уникнути концентрації влади в одній інституції. Ба більше, президента у цих двох республіках обирає саме парламент, на відміну від всенародно обраного глави держави в Литві. Литовські науковці зазначають, що в них «система влади є компромісною – напівпрезидентська й напівпарламентська (все ж більше орієнтувалися на парламентське управління), бо запропоновану президентську форму влади не було схвалено» (Бумблаускас та ін., 2018, с. 380). Президентами цих республік у зазначений період були: у Литві – Альгірдас Бразаускас і Валдас Адамкус, у Латвії – Гунтіс Улманіс і Вайра Віке-Фрайберга, в Естонії – Леннарт Мері і Арнольд Рюйтель.

Отже, особливістю інститутів президентства в зазначених республіках стало те, що глави держав в Україні, Польщі та Литві є всенародно обраними і мають більший вплив на урядову вертикаль, на відміну від Латвії та Естонії, у яких влада більше зміщена в бік парламентів як щодо їх призначень, так і щодо ухвалення державотворчих рішень.

Парламентський же рівень став центром політичної конкуренції різних партій, а також головним майданчиком формування курсу вказаних держав.

В Україні Верховна Рада після перших демократичних виборів 1990 р. зіграла вирішальну роль у проголошенні незалежності держави 1991 р. та напрацюванні й ухваленні важливих для подальшого державотворчого поступу рішень. Враховуючи особливості політичної архітектури у Верховній Раді (у складі якої 450 народних депутатів, які входили до різних фракцій) і відповідних скликань у зазначений період, варто зазначити, що значна частина їх була лівої орієнтації (комуністично-соціалістичної), що не сприяло розвитку ні ринкової економіки, ні курсу на усталену демократію в Україні. Частково це було наслідком збереження застарілої і неефективної в умовах пострадянського періоду мажоритарної виборчої системи (чистої під час перших і других виборів, та часткової – третіх і четвертих), адже сімдесятилітній підрадянський період мав значну культурно-ментальну інерцію на рівні як виборців, так і їх представників у частині збереження комуністичної / соціалістичної доктрини, яка йшла всупереч новітнім тенденціям державотворчого поступу в бік тієї ж ринкової економіки і справжньої демократії.

У Польщі Сейм і Сенат за Конституцією 1997 р. становить двопалатний парламент – Національні збори. Парламент Польщі став фактором компромісності та стабільності політичної системи в постсоціалістичний період, що здатний забезпечувати консенсус і регулювати взаємодію гілок влади в республіці. Заснування двопалатного парламенту в демократичному польському суспільстві сприяло

більшій селекції державницьких рішень, що позитивно відобразилося на розвитку країни в різних вимірах у зазначений період. Політичні сили, які формували уряди в Сеймі Польщі, перебували в межах центрального спектра (правоцентристи змінювали лівоцентристів і навпаки). Обрання депутатів Сейму (460 осіб) здійснювалося за пропорційною виборчою системою, а Сейму (100 осіб) – мажоритарною.

У країнах Балтії парламентські інститути стали ядром їх політичної системи: у Литві – Сейм (141 особа), у Латвії – Сейм (100 осіб), в Естонії – Рійгікогу (101 осіб). Реституція довоєнних політичних механізмів та активна участь населення у формуванні партій сприяли формуванню стабільних парламентських систем, що відігравали ключову роль у законодавчому забезпеченні подальших реформ, особливо зважаючи на те, що в Латвії та Естонії це були центральні інституції державної влади, які обирали і президента, і уряд. Специфікою цих республік стало впровадження пропорційної виборчої системи (лише в Литві вона поєднувалася з мажоритарною складовою), яка сприяла появі партійної, національно орієнтованої політичної еліти в пострадянський період. Крім того, через політику громадянства до державотворчих процесів не було допущено тих некорінних мешканців, які оселилися в країнах після їх окупації з боку СРСР (за винятком тієї ж Литви). У такий спосіб значна частина російськомовного населення в Латвії та Естонії опинилася поза політичною участю (особливо в Латвії) (Войтенко, 2025, с. 302). При цьому, якщо в Латвії та Естонії у парламентах відповідних скликань переважали партії центру, то в Литві праві змінювали лівих і навпаки (як у Польщі).

Окремо варто відзначити уряд – інститут державної влади, який є чи не найвпливовішим на рівні безпосередньої взаємодії з населенням. Залежно від форми правління, яка відображена в конституціях і чітко окреслює повноваження виконавчої вертикалі влади, формування уряду – це результат компромісів між різними політичними силами як усередині парламенту, так і з президентом.

Українська практика новітньої історії в частині формування урядів полягала в тому, що від періоду ухвалення Конституції (1996 р.) і до політичної реформи 2004 р. вся державна виконавча вертикаль (від Кабінету Міністрів і до місцевих адміністрацій) перебувала в підпорядкуванні Президента (у цьому випадку – Л. Кучми). Така модель для пострадянської держави була далекою від демократичної, адже спонукала до потенційних зловживань владою представниками відповідної вертикалі. Проте, враховуючи вищезазначений склад парламентів перших скликань (лівого спектра), а також наявність зовнішніх викликів (зокрема, щодо сепаратизму в Криму й підтримки відповідних дій з боку РФ), така модель уможливила збереження цілісності й унітарності України, хоча й ціною появи фінансово-промислових кіл (олігархату), наближених до глави держави.

У Польщі формування уряду (Ради Міністрів) як виконавчого органу супроводжувалося впливом партійної системи та зміцненням процесів коаліційного управління, що сприяло стабільності політичного курсу. Аналогічна ситуація спостерігалася і в країнах Балтії, де уряди (Кабінети Міністрів) формувалися на базі парламентської більшості та мали реальний політичний вплив щодо формування державної політики. Президенти у всіх цих республіках призначали очільників урядів, що відбувалося за результатами виборів до парламентів (за пропорційною

складовою) і компромісів між основними політичними силами. Уряд ставав фактично продовженням парламентів у виконавчій гілці влади, яка була похідною від законодавчої. Отже, способи формування урядів є схожими як у польській, так і у трьох балтійських моделях.

Судова система стала одним із найважливіших інститутів у процесі демократичної трансформації у зазначених країнах, адже саме вона відображає наявність чи відсутність правової держави, в основі якої стоїть верховенство закону.

В Україні 15 грудня 1992 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про статус суддів» (Про статус, 1993, с. 56), згідно з яким суддя визнавався як носій судової влади, котрий керується виключно законами з метою здійснення правосуддя. При цьому протягом 1991–1996 рр., на думку дослідника Сергія Яроша, «судова система виглядала таким чином: формально незалежні судді фактично перебували у певній залежності від голів судів, обласних рад та органів Міністерства юстиції України» (Ярош, 2019). Після ухвалення Верховною Радою Основного Закону в 1996 р. відбулося також створення Конституційного Суду (Судова, 2014, с. 487), що стало важливим кроком у зміцненні принципу верховенства права, але низка викликів у формуванні незалежності всієї судової влади (зокрема, її фактична залежність від виконавчої вертикалі) обмежувала ефективність цього механізму. 7 лютого 2002 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про судоустрій і статус суддів». У цьому Законі зазначено: «Судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства» (стаття 1) (Про судоустрій, 2002, с. 180). У цьому Законі визначено систему судів загальною юрисдикції. До них належать: місцеві суди, апеляційні суди, Апеляційний суд України, Касаційний суд України, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України (стаття 18) (Про судоустрій, 2002, с. 180). У юридичному сенсі судова влада в Україні з часу ухвалення Конституції стала незалежною гілкою (стосовно виконавчої).

У Польщі та країнах Балтії судові інституції формувалися в контексті запозичення стандартів Європейського Союзу та Ради Європи, що стимулювало розбудову незалежних і професійних суддівських корпусів. Такий розвиток сприяв зміцненню правової держави й підвищенню довіри до судових процедур.

Судова система Польщі поділяється на суди загальної юрисдикції (окружні, регіональні і апеляційні), адміністративні суди (провінційні і Верховний), військові суди, Верховний суд. Окремо існують два трибунали: Конституційний і Державний (Organisation, 2024). Саме Конституційний трибунал виконує функції, які в багатьох державах віднесені до Конституційного суду (відповідність ухвалених законів конституції, відповідні скарги тощо). У Латвії з перших років відновленої незалежності була створена судова система з трьох рівнів: районні (міські) суди, окружні суди та Верховний суд. Конституційний суд Латвії був створений 1996 р. (History, 2024). У Литві на рівні Конституції передбачені такі рівні судів: апілінкові та окружні суди, Апеляційний суд, Верховний суд, а також існує можливість мати спеціалізовані суди (Конституція, 1992). Конституційний суд Литовської Республіки було створено 1993 р., тобто вже після ухвалення Основного Закону на референдумі 25 жовтня 1992 р. Конституція Естонії окреслює таку судову систему Рес-

публіки: уїздні, міські й адміністративні суди (це суди першої інстанції), окружні суди (є судами другої інстанції), Державний суд (суд найвищої інстанції, котрий одночасно є судом конституційного нагляду) (The Constitution, 1992). При цьому в Естонії не створювався окремий Конституційний суд, а функції конституційного нагляду відтоді (з моменту ухвалення Конституції на референдумі 28 червня 1992 р.) і дотепер виконує Верховний суд (стаття 149) (The Constitution, 1992).

Таким чином, порівняльний аналіз інституційного виміру державотворення в Україні, Польщі та країнах Балтії засвідчує ряд особливостей в кожній з окреслених складових. Зокрема, специфіка конституційного процесу полягала в тому, що Польща та країни Балтії (за винятком Латвії, яка відновила свою Конституцію міжвоєнного періоду) ухвалювали свої основні закони на всенародних референдумах. Натомість в Україні цей процес відбувався на рівні вищих органів державної влади, супроводжуючись складними пошуками компромісів між лівими та правими політиками в парламенті, а також протистоянням із Президентом. Особливості президентської моделі полягали в тому, що в Україні, Польщі та Литві цей інститут став всенародно обраним, на відміну від Латвії і Естонії, адже в них глава держави обирається на рівні парламентів. Парламенти в Україні та країнах Балтії є однопалатними, на відміну від двопалатного в Польщі. Обрання ж законодавчого органу в країнах Балтії та Польщі (Сейму) здійснюється за пропорційною виборчою системою (Сенат – за мажоритарною), а в Україні перші дві каденції – мажоритарна, наступні дві – змішана. Формування урядів у Польщі та країнах Балтії залежало від політичної конфігурації у парламентах, а в Україні – від особи Президента. Судові ж системи є досить схожими в усіх країнах за своєю формою (від місцевих і районних – до Верховного суду), при цьому серед усіх зазначених держав лише в Естонії не було створено Конституційного суду як окремої інституції, але в ній відповідну юрисдикцію здійснювала окрема Палата Верховного суду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бумблаускас А., Ейдинтас А., Кулакаускас А., Тамошайтис, М. (2018). *Історія Литви кожному*. Київ : «Балтія-Друк», 423.

Войтенко, Ю. (2025). Особливості політики надання громадянства в Україні та країнах Балтії (1991–2001). *Сторінки історії: збірник наукових праць. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»*, 60, 292–306.

Войтенко, Ю. (2023). Становлення конституційної моделі в Україні та країнах Балтії у пострадянський період. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобицьк: Видавничий дім «Гельветика»*, 60/1, 4–10.

Закон УРСР «Про заснування поста Президента Української РСР і внесенням змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 5 липня 1991 р. № 1293-ХІІ. (1991). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12#Text>

Конституція Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 року. (1992). http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm

Литвин В. М. (ред.). (2007). Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. Київ: «Парламентське видавництво», 1028.

Литвин, М. (2017). (ред.). Українсько-польські відносини. Новітня доба. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 520–540.

- Про статус суддів: Закон України. (1993). *Відомості Верховної Ради України*, 8.
- Про судоустрій і статус суддів: Закон України. (2002). *Відомості Верховної Ради України*, 27–28.
- Ріяка, В. (ред.). (2006). Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 544.
- Усенка, І (ред.). (2014). Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку. Київ: Наукова думка, 503.
- Ярош, С. (2019). Історія реформ у судовій системі України: 1991–2001 роки. *Ракурс*. <https://racurs.ua/ua/2415-istoriya-reform-u-sudoviy-systemi-ukrayiny-1991-2001-roky.html>
- History of the Court (2024). <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/history/history-of-the-court/>
- Organisation of justice – judicial systems (2024). *National justice systems. Poland*. https://e-justice.europa.eu/topics/taking-legal-action/legal-systems-eu-and-national/national-justice-systems/pl_en
- The Constitution of the Republic of Estonia (1992). <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/521052015001/consolide/current#para103>

REFERENCES

- Bumblauskas A., Eidyntas A., Kulakauskas A., Tamoshaitys, M. (2018). *Istoriia Lytvy kozhnomu*. Kyiv : “Baltii-Druk”, 423 (in Ukrainian).
- Voitenko, Yu. (2025). Osoblyvosti polityky nadannia hromadianstva v Ukraini ta krainakh Baltii (1991–2001). *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy “Kyivskiy politekhnichnyi instytut im. Ihoria Sikorskoho”*, 60, 292–306 (in Ukrainian).
- Voitenko, Yu. (2023). Stanovlennia konstytutsiinoi modeli v Ukraini ta krainakh Baltii u postradianskyi period. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 60/1, 4–10 (in Ukrainian).
- Zakon URSR “Pro zasnuvannia posta Prezydenta Ukrainsoi RSR i vnesenniam zmin ta dopovnen do Konstytutsii (Osnovnoho Zakonu) Ukrainsoi RSR” vid 5 lypnia 1991 r. № 1293-KhII. (1991). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12#Text> (in Ukrainian).
- Konstytutsiia Lytovskoi Respubliki vid 25 zhovtnia 1992 roku. (1992). http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (in Ukrainian).
- Lytvyn, V. (Ed.). (2007). *Ukraïna: politychna istoriia. XX – pochatok XXI st.* Kyiv: “Parlamentske vydavnytstvo”, 1028 (in Ukrainian).
- Lytvyn, M. (2017). (ed.). *Ukrainsko-polski vidnosyny. Novitnia doba. NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha*. Lviv, 520–540 (in Ukrainian).
- Pro status suddiv: Zakon Ukrainy (1993). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 8 (in Ukrainian).
- Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 27–28 (in Ukrainian).
- Riika, V. (Ed.). (2006). *Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain: Navch. posibnyk*. Kyiv: Yurinkom Inter, 544 (in Ukrainian).
- Usenko, I. (Ed.). (2014). *Sudova vlada v Ukraini: istorychni vytyky, zakonomirnosti, osoblyvosti rozvytku*. Kyiv: Naukova dumka, 503 (in Ukrainian).
- Yarosh, S. (2019). *Istoriia reform u sudovii systemi Ukrainy: 1991–2001 roky*. *Rakurs*. <https://racurs.ua/ua/2415-istoriya-reform-u-sudoviy-systemi-ukrayiny-1991-2001-roky.html> (in Ukrainian).
- History of the Court (2024). <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/history/history-of-the-court/> (in English).
- Organisation of justice – judicial systems (2024). *National justice systems. Poland*. https://e-justice.europa.eu/topics/taking-legal-action/legal-systems-eu-and-national-justice-systems/pl_en (in English).
- The Constitution of the Republic of Estonia (1992). <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/521052015001/consolide/current#para103> (in English).

Yurii VOITENKO

PhD in History, Associate Professor

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3782-5471>e-mail: Polistnicht@gmail.com**FEATURES OF STATE-FORMATION IN UKRAINE,
POLAND AND THE BALTIC COUNTRIES (1991–2004):
COMPARATIVE AND INSTITUTIONAL DIMENSION**

The article carries out a comparative analysis of state-building progress in the field of political system institutions in Ukraine, Poland and the Baltic countries. The study methodologically correlated the main markers of each institution within the political system with the identification of common and distinctive features in the indicated states. Such an approach, in the form of a vertical and horizontal comparison of political system institutions, made it possible to trace the features of the internal component of state-building in the indicated countries. The main markers of this internal component of state-building were the institutions of the president, parliament, government, courts and, separately, constitution-making. The adopted broad format of such coverage of the institutionality of the studied states allowed us to consider the specifics of each of them in comparison with each other at their latest stage of state-building. This provided grounds for generalizing models of political systems in each of the countries of comparison, as well as for highlighting the features of each of them during the period of their own state sovereignty in the latest period.

A comparative analysis of the institutional dimension of statehood in Ukraine, Poland and the Baltic states reveals a number of peculiarities in each of the outlined components. In particular, the specificity of the constitutional process was that Poland and the Baltic states (with the exception of Latvia, which restored its interwar constitution) adopted their Basic Laws in nationwide referendums, while Ukraine did so exclusively at the level of the highest authorities, in particular with complex searches for compromises between left-wing and right-wing politicians in the domestic parliament, as well as in confrontation with the president. The peculiarities of the presidential model were that in Ukraine, Poland and Lithuania, this institution became popularly elected, unlike in Latvia and Estonia, where the head of state is elected at the parliamentary level. Parliaments in Ukraine and the Baltic states are unicameral, unlike the bicameral parliament in Poland. The legislative body in the Baltic states and Poland (the Sejm) is elected by a proportional electoral system (the Senate by a majority system), while in Ukraine the first two terms are by majority vote and the next two by a mixed system. The formation of governments in Poland and the Baltic states depended on the political configuration in parliaments, while in Ukraine it depended on the president.

Keywords: Ukraine, Poland, Lithuania, Latvia, Estonia, state formation, political system, president, parliament, government, courts, constitutions.

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.04.2026

Стаття поширюється

на умовах ліцензії

відкритого доступу CC BY 4.0